

УДК 336.711.65

Забезпечення безперервності діяльності системно важливих платіжних систем

Юлія Станіславівна Балакіна,
аспірант

Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ),
економіст 1 категорії

Управління нагляду (оверсайту) за платіжними системами та системами розрахунків
Генерального департаменту інформаційних технологій і платіжних систем
Національного банку України

Анотація. Розкрито сутність поняття системної важливості платіжних систем, проаналізовано основні документи Банку міжнародних розрахунків та Європейського центрального банку у сфері оверсайту, забезпечення безперервності діяльності системно важливих платіжних систем і подано рекомендації щодо розробки вимог до забезпечення безперервності їх діяльності.

Ключові слова: безперервність діяльності, оверсайт, платіжні системи, системно важливі платіжні системи.

Вступ. У сучасному світі все частіше трапляються широкомасштабні терористичні акти, природні катастрофи та інші надзвичайні події. У той же час розвиток інформаційних технологій і процеси глобалізації призводять до того, що порушення в роботі одного елемента фінансового ринку можуть не тільки негативно вплинути на функціонування інших, а й поширити такий вплив на весь фінансовий механізм, однією з провідних ланок якого є платіжні системи. Надзвичайно серйозну загрозу становлять порушення в діяльності системно важливих платіжних систем (далі – СВПС), порушення функціонування яких може негативно вплинути на діяльність багатьох інших елементів ринку і призвести до нездатності належного виконання покладених на них зобов'язань. Тобто потенційно можуть призвести до виникнення системного ризику.

Так, наприклад, через Систему електронних платежів Національного банку України (далі – Національний банк), яка є системно важливою і учасниками якої є майже сімсот установ, здійснюється близько 99% міжбанківських переказів коштів у національній валюті в межах України. Таким чином, порушення в роботі цієї системи можуть спричинити серйозні проблеми не тільки для її членів та учасників, а й для діяльності всієї фінансової системи. Тому мінімізація системного ризику та сприяння безперервності діяльності СВПС повинна стати одним із пріоритетів оверсайту платіжних систем з боку держави для забезпечення підтримки грошової та фінансової стабільності в Україні. Так, наприклад, Банком Росії, відповідно до законодавства, на нинішній день пріоритетними завданнями нагляду за національною платіжною системою визначено забезпечення безперервності функціонування СВПС і досягнення гарантованого рівня безперебійності надання ними операційних послуг [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання безперервності діяльності системно важливих платіжних систем досліджується колективом дослідників Банку міжнародних розрахунків у Базелі, Федеральної резервної системи США, Європейського центрально-

го банку та інших міжнародних фінансових установ. В Україні обрана тема комплексно досліджується вперше, окремі її питання розкриваються в наукових працях представника Національного банку – О. О. Махавої, також уваги заслуговують праці представника Банку Росії – П. О. Тамарова [1–4].

Мета статті – подати рекомендації щодо регулювання забезпечення безперервності діяльності СВПС.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом у публікаціях усе частіше трапляється поняття «системно важливі платіжні системи», настільки великі і в такою мірою пов'язані між собою, що їхній крах може викликати катастрофічні наслідки для економіки. Поняття системної важливості, на нашу думку, крім іншого, визначає необхідність застосування до такої системи превентивних заходів для недопущення збоїв її діяльності в разі природних або техногенних катастроф чи аварій, терористичних актів, збоїв у постачанні електроенергії і т. п. Особливо це стосується діяльності платіжних систем, ефективність і довіра до яких є ключовими та напряму залежать від безперервності діяльності самих платіжних систем і всіх суб'єктів, задіяних у процесі виконання покладених на них функцій.

Банк міжнародних розрахунків визначає, що системно важлива платіжна система – це система, порушення діяльності якої, за недостатньої захищеності від ризику, можуть спричинити подальші порушення роботи членів та учасників платіжних систем або системні порушення у фінансовій сфері загалом [5]. Системна важливість платіжної системи визначається перш за все розміром і природою окремих платежів або їхнім загальним обсягом. Не обов'язково, що СВПС обробляє платежі на значні суми, її значимість може визначатися й іншими критеріями.

В Україні поняття системно важливої платіжної системи визначається в Концепції запровадження нагляду (оверсайту) за платіжними системами (далі – Концепція) [6], яка розроблена з урахуванням світової практики і рекомендацій міжнародних фінансових

організацій, а тому, по суті, відповідає визначенню Банку міжнародних розрахунків.

Критерії віднесення системи до категорії системно важливих в Україні визначаються в Законі «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» (далі – Закон) [7]. Так, критеріями визначення системно важливості платіжної системи в Україні, відповідно до Закону, є обсяги операцій і види послуг, які надаються платіжними системами. Також, відповідно до Концепції, до категорії СВПС в Україні можуть бути віднесені платіжні системи, створені установами з розгалуженою міжфілійною структурою, обсяги переказів у яких є суттєвими для функціонування економіки країни. До категорії СВПС в Україні, як уже зазначалося, належить Система електронних платежів Національного банку України.

Відповідно до Закону Національний банк здійснює оцінювання СВПС на відповідність вимогам законодавства України і міжнародним стандартам нагляду (оверсайту) платіжних систем – документам, прийнятим Комітетом із платіжних і розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків та Технічним комітетом Міжнародної організації комісій із цінних паперів.

Одним із базових міжнародних документів щодо оверсайту платіжних систем є документ Банку міжнародних розрахунків «Принципи для інфраструктур фінансового ринку» [3], який є основою для розроблення та функціонування платіжних систем по всьому світу. Банком міжнародних розрахунків визначено двадцять два принципи діяльності будь-якої платіжної системи.

Одним із важливих принципів роботи платіжних систем є забезпечення безперервності діяльності СВПС. Безперервність діяльності (business continuity) – безперервне і безперебійне здійснення діяльності СВПС, для забезпечення якої з боку регулятора має висуватися вимога щодо необхідності розробки Плану заходів із забезпечення безперервності діяльності (Business continuity plan, далі – План), який повинен містити аналіз та оцінку важливості функцій, що здійснюються СВПС (Business Impact Analysis), План комунікацій під час кризи (Crisis Communication Plan) і План дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій (A crisis management plan). [4] На нашу думку, при розробці та реалізації Плану важливим є баланс витрат на забезпечення безперервності та потенційними витратами. Тобто, з одного боку, витрати на забезпечення безперервності не мають перевищувати потенційні збитки від настання несприятливих подій, а з іншого – така діяльність має бути достатньо ефективною, щоб ці збитки відвернути. Загалом, крім необхідного суто формального визначення, серед цілей діяльності платіжної системи забезпечення безперервності діяльності, завдяки Плану СВПС, повинна на практиці бути спроможною діяти безперебійно в разі надзвичайних ситуацій малого і середнього масштабу та максимально оперативно відновити діяльність з мінімальними, заздалегідь прорахованими і передбаченими втратами. Цей факт має враховуватися при розробленні вимог, що висуватимуться до СВПС. Розробка вимог до Плану повинна здійснюватися з урахуванням міжнародних стандартів і вітчизняного законодавства.

Особливої уваги при розробленні вимог до Плану заслуговують Рекомендації Європейського центрального банку щодо забезпечення безперервності діяльності СВПС (далі – Рекомендації) [4]. Документ є орієнтиром для європейських центральних банків при визначенні цілей забезпечення безперервності діяльності, розробці Планів, налагодженні системи зв'язків під час кризи та управління під час надзвичайних подій, а також оцінки, перевірки та оновлення Плану. Рекомендації визначають основні орієнтири щодо забезпечення та підтримання надійної діяльності СВПС. Так, надійною вважається система, яка, крім іншого, у разі масштабних лих, спроможна завершити ініційовані трансакції впродовж операційного часу СВПС. Відновлення і безперервне здійснення особливо важливих функцій та операцій, відповідно до Рекомендацій, повинно забезпечуватися впродовж того ж операційного дня, не пізніше ніж через дві години після виникнення надзвичайних подій. Особливо важливі функції та операції повинні чітко визначатися у Плані. Відповідно до Рекомендацій, елементарна модель забезпечення безперервності діяльності СВПС має базуватися на наявності «активного» (основного) та резервного робочих центрів, діяльність яких кореспондується для досягнення достатнього рівня надійності та стійкості діяльності системи, оснований на здатності до швидкого відновлення і продовження діяльності. Резервний центр, по-перше, повинен служити для відновлення даних і виконання особливо важливих функцій СВПС та бути спроможним обробити обсяги платежів, що перевищують середнє для нормальної діяльності системи значення, оскільки за час відновлення роботи, зазвичай, передбачається накопичення платежів. Для надійної діяльності повинна забезпечуватися достатня територіальна відокремленість основного і резервного робочих центрів, яка б дозволяла уникнути впливу на обидва центри тих самим ризиків, а також можливість віддаленого доступу до робочого центру в разі неможливості фізичного доступу до нього. Крім цього, важливим є забезпечення достатньої анонімності основного і резервного робочих центрів для зменшення ризику атак на систему.

Також для забезпечення безперервності діяльності особливі вимоги з боку регулятора мають висуватися до персоналу СВПС та осіб, уповноважених надавати окремі види послуг або здійснювати операційні чи інші технологічні функції в платіжних системах, а також до системно важливих учасників. У складі організації платіжної системи обов'язково повинна бути антикризова управлінська команда, в обов'язки якої має входити координація дій членів та учасників СВПС, наглядових органів і визначених Планом зацікавлених осіб. Крім цього, на неї має бути покладено відповідальність за розробку та підтримку актуальності Плану. Функції і відповідальність критично важливого персоналу керівного та операційного рівнів повинні розподілятися Планом однозначно і точно. Необхідно уникати покладання функцій і обов'язків на конкретних працівників, залежності реалізації функцій і обов'язків від конкретних співробітників,

а також ризику одночасного перебування всіх працівників в одному і тому самому робочому центрі. Також має бути визначено, яким чином відбуватиметься переміщення ключових працівників при настанні надзвичайних подій. Крім цього, важливим є забезпечення в організації СВПС тісної взаємодії між керівниками різного рівня. Необхідним є ведення, постійна актуалізація та доступність списку контактів критично важливого персоналу (керівного та операційного рівнів) організації СВПС, членів та учасників СПВС регулятивних органів, а також осіб, уповноважених надавати окремі види послуг або здійснювати операційні чи інші технологічні функції в платіжних системах.

Також у Рекомендаціях вказується на необхідність розробки Плану дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій, який повинен передбачати дії в разі настання тривалих широкомасштабних надзвичайних подій (довше дня), у т. ч. основних стихійних лих, відключення постачання електроенергії та масових терористичних актів, серйозних порушень системи транспортування, телекомунікації, комунальних послуг або інших важливих елементів інфраструктури, втрати / недоступності особливо важливого персоналу. Антикризові процедури та заходи в разі настання надзвичайних подій мають бути визначені чітко та однозначно. Для їх реалізації важлива налагоджена система зв'язків у разі настання надзвичайної ситуації. По-перше, необхідно визначити порядок повідомлення про виникнення надзвичайної події, визначити та деталізувати порядок внутрішніх і зовнішніх зв'язків (internal and external communications). Повинні бути підготовлені та формально визначені процедури, механізми і канали зв'язку для вирішення всіх питань, що виникають у ході кризи. Обов'язковою є фізична відокремленість каналів зв'язку (ліній телекомунікації) основного і резервного робочого центрів, мінімізація залежності від стільникового зв'язку, можливості передання інформації від публічної комутаційної телефонної мережі через альтернативні канали зв'язку (радіо та супутниковий зв'язок, приватні засоби зв'язку, інтернет-технології).

План і його дієздатність повинні оновлюватися та комплексно оцінюватися на регулярній основі, не рідше ніж раз на рік. Комплексні тестування та моделювання несприятливих подій мають проводитись із залученням осіб, уповноважених надавати окремі види послуг або здійснювати операційні чи інші техноло-

гічні функції у платіжних системах, для перевірки достатності в них засобів і можливостей для забезпечення надання особливо важливих функцій та здатності до швидкого відновлення.

Відповідно до рекомендацій Європейського центрального банку, особливу роль для забезпечення безперервної діяльності СВПС, крім внутрішніх перевірок та оцінок, відіграють також координація і контроль з боку держави. Так, визначений регуляторний орган повинен регулярно, не рідше ніж раз на рік, проводити тестування на рівні всієї галузі. Тобто здійснювати тестування всіх СВПС, із залученням членів та учасників, осіб, уповноважених надавати окремі види послуг або здійснювати операційні чи інші технологічні функції у платіжних системах, регуляторний орган, який задіяний у розрахунках через СВПС, на можливість забезпечення виконання особливо важливих функцій. Проведення таких оцінок та перевірок повинно здійснюватися центральним банком, на якого покладено функцію оверсайту платіжних систем. Отже, в Україні розробку та здійснення подібних оцінок / перевірок має виконувати Національний банк України як частину програми перевірок та оцінювання платіжних систем.

Висновки. Системно важлива платіжна система – це система, порушення діяльності якої, за недостатності захищеності від ризику, можуть спричинити подальші порушення роботи членів та учасників платіжних систем або системні порушення у фінансовій сфері. Забезпечення безперервності діяльності СВПС, визначений Банком міжнародних розрахунків як один із ключових принципів діяльності таких систем, є надзвичайно складним і важливим процесом, необхідним для забезпечення стабільного функціонування всієї фінансової системи. Діяльність таких систем має регулюватися центральним банком і бути чітко регламентованою, для чого з боку регулятора має висуватися вимога щодо необхідності розробки Плану заходів із забезпечення безперервності діяльності. План заходів повинен містити в собі аналіз та оцінку важливості функцій, що здійснюються системно важливими платіжними системами, план комунікацій під час кризи і план дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій. Наявність рекомендацій центрального банку щодо забезпечення безперервності системно важливих платіжних систем та їх виконання з боку таких систем дозволить їм належно виконувати покладені на них зобов'язання і знизити вірогідність виникнення системного ризику.

Список використаних джерел

1. Тамаров П. А. Надзор и наблюдение в платежной системе России: сопоставление с международной практикой / П. А. Тамаров // Банковское дело. – 2012. – № 2. – С. 30–34.
2. Махаева О. О. Оверсайт як функція центрального банку та концепція його введення в Україні / О. О. Махаева // Вісник НБУ. – 2011. – № 4. – С. 19–22.
3. Principles for financial market infrastructures [Electronic resource] // Committee on Payment and Settlement Systems Technical Committee of the International Organization of Securities Commissions. – BIS, 2012 – April. – Available from : <http://www.bis.org/publ/cpss101a.pdf>.
4. Business Continuity Oversight Expectations for Systemically Important Payment Systems (SIPS) / European Central Bank. – Frankfurt am Main : ECB, 2006. – June.

5. A glossary of terms used in payments and settlement systems [Electronic resource] / Bank for International Settlements. – 2003. – С. 48. – Available from : <http://www.bis.org/publ/cpss00b.pdf>.
6. Концепція запровадження нагляду (оверсайту) за платіжними системами в Україні : схвалено Постановою Правління Національного банку України від 15.09.2010 р. № 426.
7. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.

Summary. The author defined the essence of the concept of systemically important payment systems and formulated key recommendations for the development requirements to ensure the continuity of their activities.

Keywords: payment system oversight, systemically important payment system (SIPS), business continuity.